

Οι «κλειστοί» πολιτισμοί

ΜΑΚΑΡΙΟΙ ΟΙ ΚΑΙΡΟΙ που μπορούν να διαβάσουν στον έναστρο ουρανό το χάρτη των διαδρομών που τους ανοίγονται και που μπορούν ν' ακολουθήσουν! Μακάριοι οι καιροί των οποίων οι προοπτικές φωτίζονται από το φως των άστρων! Γι' αυτούς όλα φαντάζουν καινούρια και παρ' όλ' αυτά τόσο οικεία. Όλα υποδηλώνουν περιπέτεια και εν τούτοις όλα τους ανήκουν. Ο κόσμος είναι απέραντος και εν τούτοις νιώθουν άνετα, αφού η φωτιά που καίει στην ψυχή τους είναι όμοια μ' εκείνη των άστρων. Ο κόσμος και το Εγώ, το φως και η φωτιά, διαχωρίζονται ευκρινώς, ωστόσο ουδέποτε αποξενώνονται οριστικά, αφού η φωτιά είναι η ψυχή του φωτός και η φωτιά εκδηλώνεται με φως. Έτσι, δεν υπάρχει καμιά πράξη της ψυχής που να μην αποκτά την πλήρη σημασία της και να μην ολοκληρώνεται μ' αυτόν το δυϊσμό: τέλεια στο νόημα, τέλεια για τις αισθήσεις: τέλεια διότι το πράττειν αποσπάται από την ψυχή και αυτονομείται, αποκτά το δικό του ιδιαίτερο νόημα, νόημα το οποίο χαράσσει σαν κύκλο γύρω

του. «Φιλοσοφία», διατείνεται ο Νοβάλις, «σημαίνει στην κυριολεξία να νοσταλγείς, να επιζητείς να βρίσκεσαι διαρκώς στο δικό σου χώρο».

Γι' αυτόν το λόγο η φιλοσοφία, τόσο ως τρόπος ζωής, όσο και ως καθορίζουσα τη μορφή και το περιεχόμενο της λογοτεχνικής δημιουργίας, αποτελεί το σύμπτωμα της διάστασης που υφίσταται ανάμεσα στον εσωτερικό και τον εξωτερικό κόσμο. Διάσταση που εκφράζει τη θεμελιώδη διαφορά ανάμεσα στο Εγώ και τον κόσμο, τη μη επαρκή αντιστοιχία ανάμεσα στην ψυχή και την πράξη. Έτσι εξηγείται γιατί οι ευτυχισμένοι καιροί δεν έχουν να επιδείξουν καμιά φιλοσοφία, ή –γεγονός που οδηγεί στην αυτή διαπίστωση– γιατί τη συγκεκριμένη εποχή όλοι αποδεικνύονται φιλόσοφοι, υπέρμαχοι της ουτοπικής σκοπιμότητας κάθε φιλοσοφίας. Διότι ποια μπορεί να είναι η αποστολή της πραγματικής φιλοσοφίας, αν όχι η κατάρτιση αυτού του αρχετυπικού χάρτη; Ποιο είναι το πρόβλημα του υπερβατικού χώρου, αν όχι ο καθορισμός της κατεύθυνσης προς την οποία θα πρέπει να στραφεί κάθε αναδυόμενη παρόρμηση, από την πλέον ενδόμυχη σφαίρα έως την τυπική έκφρασή της, μορφή που της είναι άγνωστη, αλλά που της έχει αποδοθεί μια για πάντα, έως την αιωνιότητα, εγκλείοντάς τη σε μια απελευθερωτική συμβολική διάσταση; Κατά συνέπεια, το πάθος είναι η προκαθορισμένη από το λόγο οδός προς την πλήρωση του είναι, ενώ διαπιστούμενα δείγματα τρέλας παραπέμπουν σε αινιγματικά, αλλά αποκωδικοποιούμενα σημεία μιας υπερβατικής δυνατότητας, η οποία διαφορετικά θα παρέμενε καταδικασμένη στη σιωπή. Έτσι, δεν υπάρχει ακόμη καμιά εσωτερικότητα, διότι δεν υφίσταται ακόμη καμιά εξωτερική διάσταση, καμιά ετερότητα για την ψυχή. Όταν η ψυχή αναζητεί την περιπέτεια και τη βιώνει, αγνοεί το πολυτάραχο της

διαδικασίας και τον πραγματικό κίνδυνο της ανακάλυψης. Δεν υποβάλλει τον εαυτό της στη δοκιμασία του παιχνιδιού –δεν τον θέτει υπό διακύβευση– επιπλέον, δεν γνωρίζει ακόμη ότι μπορεί να χαθεί και δεν διανοείται ότι κάποτε θα καταστεί αναγκαία η διαδικασία της εσωτερικής διερεύνησης.

Αυτή είναι η εποχή της εποποιίας. Δεν είναι διόλου η απουσία οδύνης ή η ασφάλεια του είναι που βιώνουν οι άνθρωποι και οι οποίες προσδιορίζουν τις ευχάριστες και αυστηρές στιγμές –το παράλογο και η θλίψη του γίνεσθαι δεν αυξήθηκαν αρχής κόσμου, μόνο τα τραγούδια παρηγορίας ηχούν καθαρότερα ή ακούγονται πιο πνιγηρά– αλλά είναι ακριβώς αυτή η τέλεια συμφωνία των πράξεων με τις εσώτερες απαιτήσεις της ψυχής, απαιτήσεις μεγαλείου, τελείωσης, πλήρωσης. Όσο η ψυχή δεν ανακαλύπτει ακόμη μέσα της καμιά άβυσσο, που μπορεί να την καταβαραθρώσει ή να την ανυψώσει, όσο η θεότητα που κυριαρχεί στο σύμπαν και διανέμει τις άγνωστες και άδικες πτυχές του πεπρωμένου στέκεται απέναντι στον άνθρωπο ακατανόητη, όμως ταυτοχρόνως γνώριμη και οικεία, όπως ο πατέρας απέναντι στο παιδί του, δεν υπάρχει πράξη που να μην εκφράζει επαρκώς την ψυχή. Είναι και πεπρωμένο, περιπέτεια και τελείωση, ύπαρξη και ουσία, είναι κατά συνέπεια ταυτόσημες έννοιες. Διότι το ερώτημα που γεννά την εποποιία ως απάντηση, η οποία συμβάλλει στη διαμόρφωση προτύπων εκφοράς, διατυπώνεται με τον ακόλουθο τρόπο: Πώς η ζωή μπορεί να γίνει ουσιαστική; Εάν τα ομηρικά έπη, που, με την αυστηρή έννοια του όρου, είναι τα μόνα τα οποία συνιστούν επική ποίηση, παραμένουν ανεπανάληπτα, τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι ο Ποιητής βρήκε την απάντηση πριν ακόμη η ιστορική ανάπτυξη του πνεύματος επιτρέψει καν τη διατύπωση του ερωτήματος.

Κατ' αυτό τον τρόπο είναι δυνατόν να συλλάβουμε το μυστήριο της ελληνικότητας, την αδιανόητη τελειότητά της και την απόσταση που μας κάνει να τη θεωρούμε μια αθεράπευτα απόμακρη πραγματικότητα: ο Έλληνας δεν γνωρίζει παρά μόνο τις απαντήσεις, όχι όμως τα ερωτήματα, παρά μόνο τις λύσεις –ενίοτε αινιγματικές– όχι όμως τα αινίγματα, παρά μόνο τις μορφές, όχι όμως την απόλυτη αταξία. Αγγίζει το παράδοξο όταν χαράσσει το νοηματικό κύκλο που συγκροτεί μορφολογικά πρότυπα και, από τη στιγμή που το παράδοξο γίνεται πραγματικό, όλα εκείνα τα στοιχεία, τα οποία θα κατέληγαν κατ' απόλυτο τρόπο στην κοινοτοπία, τον οδηγούν στην τελειότητα. Όταν αναφερόμαστε στους Έλληνες, συνδέουμε άρρηκτα φιλοσοφία της ιστορίας και αισθητική, ψυχολογία και μεταφυσική, ενώ υποπίπτουμε σε αναχρονιστικά αποτήματα, στο μέτρο που ανάγουμε τα ελληνικά πρότυπα έκφρασης στη δική μας εποχή. Πίσω από τις σιωπηλές μάσκες, εσαιί άφωνες, υπέροχες ψυχές αναζητούν τις δικές τους σπουδαίες στιγμές, τις άπιαστες και φευγαλέες στιγμές μιας επιθυμητής ανάπαυλας, λησιμονώντας ότι η αξία τους οφείλεται στον πρόσκαιρο χαρακτήρα τους και ότι αυτό από το οποίο ξεφεύγουν, στρεφόμενες προς την Ελλάδα, εκφράζει ό,τι πιο βαθύ και μεγαλειώδες διαθέτουν.

Τα φωτεινά πνεύματα, τα οποία προσπαθούν να σκληρύνουν σε ατσάλι πορφυρό το αίμα τους, που κυλά σαν ποταμός, ώστε να σφυρηλατηθεί θώρακας ικανός να σκεπάσει για πάντα τις πληγές τους, και ανυψώνουν τις πράξεις τους ως παραδείγματα ενός πραγματικού και προσδοκώμενου ηρωισμού, προκειμένου ν' αναδυθεί αυτός ο νέος ηρωισμός, παραλληλίζουν το πρόσκαιρο της δικής τους οδύνης, πηγή δημιουργίας, με τα δραματουργικά βάσανα που μόνο η ελληνική καθαρότητα μπορεί να ελέγ-

ξει. Θύματα σολιψισμού εκλαμβάνουν την τελειότητα της μορφής ως λειτουργία ενδόμυχου σπαραγμού και ισχυρίζονται ότι αντιλαμβάνονται, μέσω των χαρακτηρισμών του ελληνικού έπους, τη φωνή της οδύνης, που υπερέχει σε ένταση της αγωνίας τους, στο μέτρο που η ελληνική τέχνη ξεπερνά τις δικές τους δημιουργίες. Αλλά εδώ πρόκειται για ριζική ανατροπή της υπερβατικής τοπογραφίας του πνεύματος. Τοπογραφία που άριστα μπορεί να περιγραφεί ως προς την ουσία και τις συνέπειές της, που άριστα μπορεί να παρουσιαστεί και άριστα να κατανοηθεί ως προς τη μεταφυσική της σημασία. Τοπογραφία η οποία όμως αποκλείεται να καταφύγει ποτέ στην ψυχολογία, όσο διαισθητική ή απλώς διεισδυτική εάν υποτεθεί ότι είναι η δεδομένη ψυχολογική προοπτική. Διότι δεν υπάρχει ψυχολογική ερμηνεία που να μην προϋποθέτει ένα προκαθορισμένο πλαίσιο υπερβατικών χώρων και να μη λειτουργεί εντός των περιχαρακωμένων ορίων τους.

Αντί να επιδιώκουμε, σε τελευταία ανάλυση, να κατανοήσουμε την ελληνικότητα προβάλλοντάς τη σ' αυτό το σχήμα, αντί ασυνειδήτως ν' αναρωτιόμαστε πώς θα μπορούσαμε να παράγουμε τέτοιες μορφές ή με ποιο τρόπο θα συμπεριφερόμαστε, εάν κατείχαμε αυτές τις μορφές έκφρασης, θα απέβαινε περισσότερο εποικοδομητικό να διερωτόμαστε για τη συγκεκριμένη υπερβατική τοπογραφία του ελληνικού πνεύματος, κατ' ουσία διαφορετική από τη δική μας, η οποία επέβαλε την αναγκαιότητα εμφάνισης των συγκεκριμένων μορφών.

Ειπώθηκε ήδη ότι ο Έλληνας απάντησε πριν διερωτηθεί. Εδώ πρόκειται για ένα γεγονός που ξεφεύγει από την ψυχολογική κατανόηση και ερμηνεία, ενώ –στην καλύτερη περίπτωση– άπτεται της υπερβατικής ψυχολογίας. Σημαίνει ότι στην τελική δομική σχέση –στοιχειώδη συνθήκη κάθε εμπειρίας και συ-

γκρότησης προτύπων έκφρασης— δεν υπάρχει μεταξύ των ίδιων των υπερβατικών χώρων καθώς και των δεδομένων αυτών χώρων και του υποκειμένου, που ενσωματώνεται σ' αυτούς *a priori*, καμιά ποιοτική διαφορά, δηλαδή ανυπερέβλητη διαφορά, ώστε η υπέρβαση να μη συντελείται παρά μόνο μ' ένα απλό άλμα. Σημαίνει ότι η άνοδος στην υψηλότερη βαθμίδα και η κάθοδος μέχρι τα πλέον απογυμνωμένα σημασίας σημεία, ολοκληρώνονται κατά τις διεργασίες εναρμόνισης, δηλαδή στη χειρότερη των περιπτώσεων, κατά την ευχερή υπερπήδηση των βαθμίδων μιας συνεχούς κλίμακας. Εξάλλου, σ' αυτήν την προοπτική, οι αντιληπτικές διεργασίες του πνεύματος περιορίζονται στην παθητική αποδοχή μιας ήδη καθορισμένης σημασίας. Ο κόσμος των νοημάτων μπορεί εύκολα να κατανοηθεί και να διερευνηθεί. Αρκεί μόνο να εντοπισθεί εντός του ο χώρος που αρμόζει σε κάθε άτομο. Το λάθος δεν θα μπορούσε να είναι εδώ παρά υπερβολή ή ανεπάρκεια, έλλειψη μέτρου ή κρίσης, διότι η γνώση συνίσταται στο ν' ανασκηκώσεις ένα πέπλο, ενώ η δημιουργία στην αποτύπωση ορατών και αιώνιων ουσιών. Η αρετή δεν είναι τίποτε άλλο παρά ακριβής γνώση οδών και μέσων. Ό,τι δε είναι ξένο προς τις αισθήσεις παραμένει απρόσιτο εξαιτίας της υπερβολικής απόστασης. Αυτός ο κόσμος είναι ομοιογενής και αυτή την ομοιογένεια δεν μπορούν να καταργήσουν ούτε η διάσταση μεταξύ ανθρώπου και κόσμου ούτε η αντιπαράθεση του Εγώ και του Εσύ.

Η ψυχή βρίσκει τη θέση της μέσα στον κόσμο, όπως οποιοδήποτε άλλο στοιχείο αυτής της αρμονίας. Τα διακριτά όρια της ψυχής προσομοιάζουν στα περιγράμματα των πραγμάτων· χαράσσουν καθαρές και αδρές γραμμές, αν και οριοθετούν, κατά σχετικό τρόπο, σε συνάρτηση μ' ένα ομοιογενές και ισορροπημένο σύστημα. Διότι ο άνθρωπος δεν παραμένει μοναχικός, μο-

ναδικός φορέας της ύπαρξής του, στους κόλπους αλληλοπαθών οντοτήτων. Οι σχέσεις του με τους άλλους, καθώς και οι προκύπτουσες από τη δεδομένη σχέση δομές, είναι, όπως και ο ίδιος, ουσιώδεις. Ιδιαίτερος σύνθετος εξαιτίας του οικουμενικού τους χαρακτήρα, «περισσότερο φιλοσοφικές», συγγενείς και πλησιέστερες του αρχετυπικού τρίπτυχου της πατρίδας: αγάπη, οικογένεια, πολιτεία. Για τον άνθρωπο η ηθική υποχρέωση αποτελεί ένα καθαρό παιδαγωγικό ζήτημα. εκφράζει απλά ότι δεν έχουμε ακόμη επιστρέψει στην εστία, ωστόσο δεν εκφράζει ακόμη τη μοναδική και άφθαρτη σχέση με την ουσία. Εξάλλου, μέσα στον ίδιο τον άνθρωπο δεν υπάρχει τίποτε που να τον εξαναγκάζει να επιζητεί τη ρήξη. «Στιγματισμένος» από το συμπωματικό χαρακτήρα της ύλης, οφείλει να εξαγνιστεί με μια ανοδική κίνηση που τον απομακρύνει από την ύλη και τον φέρνει κοντά στην ουσία· ένας μακρύς δρόμος ανοίγεται μπροστά του, ενώ ο ίδιος δεν νιώθει μέσα του καμιά άβυσσο.

Μέσα σ' αυτά τα όρια ο κόσμος δεν μπορεί παρά να είναι κλειστός και τέλειος. Αν και πέρα από τον κύκλο, τον οποίο χαράσσει το πεδίο δράσης του παρόντος νοήματος γύρω από έναν κόσμο που βιώνεται άμεσα και αναμένει τρόπο έκφρασης, προαισθανόμαστε την ύπαρξη απειλητικών και ακατάληπτων δυνάμεων, οι οποίες παραμένουν αδύναμες να στερήσουν τη σημασία του. Αν και ικανές να καταστρέψουν τη ζωή, δεν θα μπορούσαν να προσβάλλουν το είναι. Μπορούν ν' απλώσουν σκοτεινές σκιές στον κόσμο που απέκτησε μορφή, αλλά αυτές οι ίδιες οι σκιές διεισδύουν στο σύστημα των μορφών ως αντιθέσεις που διευκολύνουν την ανάδυσή τους. Ο μεταφυσικός κύκλος όπου ζουν οι Έλληνες είναι πιο στενός από το δικό μας. Γι' αυτόν το λόγο δεν θα μπορούσαμε ποτέ να βρούμε σ' αυτόν τη δική μας

θέση· ή, καλύτερα, έχουμε καταστρέψει αυτό τον κύκλο, τα όρια του οποίου χωροθετούν την υπερβατική ουσία της ζωής μας· δεν μπορούμε πια ν' ανασάνουμε σ' έναν κόσμο κλειστό. Ανακαλύψαμε ότι το πνεύμα δημιουργεί, και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο στην αντίληψή μας τα αρχέτυπα έχουν οριστικώς απολέσει την αντικειμενική τους προφάνεια, ενώ η σκέψη μας ακολουθεί στο εξής τον ατελείωτο δρόμο της εσαεί ανολοκλήρωτης-ατελούς προσέγγισης.

Ανακαλύψαμε τη δημιουργία των μορφών και, από τότε, η ύψιστη ολοκλήρωση υπολείπεται πάντοτε αυτού που παραδίδουν οι καταπονημένες και αποθαρρημένες προσπάθειές μας. Ανακαλύψαμε μέσα μας τη μοναδική αληθινή ουσία και από τότε έπρεπε ν' αποδεχθούμε ότι ανάμεσα στο γνωρίζειν και το πράττειν, ανάμεσα στην ψυχή και τις δομές, ανάμεσα στο εγώ και τον κόσμο, ανοίγονται ανυπέρβλητα χάσματα και πέρα απ' αυτή την άβυσσο κάθε υπόσταση παραπαίει μέσα στο πλέγμα των διαχεόμενων γνωστικών διεργασιών. Έπρεπε, κατά συνέπεια, η υπόστασή μας να γίνει για μας αξίωμα και ανάμεσα σ' εμάς και τους εαυτούς μας ν' ανοιχτεί μια άβυσσος βαθύτερη και απειλητικότερη.

Ο κόσμος μας έχει γίνει απέραντος, κάθε πτυχή του πλουσιότερη σε ωφελήματα και κινδύνους από τον κόσμο των Ελλήνων· όμως αυτός ο ίδιος ο πλούτος οδηγεί στην εξαφάνιση της θετικής αντίληψης όπου βασιζόταν η ζωή των Ελλήνων: την αντίληψη της ολότητας. Διότι η ολότητα, ως πρωταρχική πραγματικότητα που συμβάλλει στη δημιουργία κάθε μοναδικού φαινομένου, συνεπάγεται ότι ένα έργο «κλειστό» μπορεί να ολοκληρωθεί· ολοκληρωμένο θεωρείται ένα έργο, εάν όλα τα στοιχεία του εναρμονίζονται, απ' όπου τίποτε δεν αποκλείεται ή τίποτε δεν

παραπέμπει σε μια ανώτερη πραγματικότητα, ολοκληρωμένο, στο μέτρο που όλα ωριμάζουν τείνοντας προς την τελειότητα και, όταν τούτο επιτυγχάνεται, το έργο ενσωματώνεται στο συνολικό οικοδόμημα. Αναγκαία προϋπόθεση της ολότητάς του είναι η ομοιογένεια πριν περιβληθεί με μορφές· όπου οι μορφές δεν είναι περιορισμοί, αλλά απλή συνειδητοποίηση, ανάδυση όλων όσων, στους κόλπους όλων όσων πρέπει ν' αποκτήσουν μορφή, αδρανούσαν ως νεφελώδης επιδίωξη. Εκεί όπου η γνώση είναι αρετή και η αρετή ευτυχία, εκεί όπου η ομορφιά εκφράζει το νόημα του κόσμου.

Αυτός είναι ο κόσμος της ελληνικής φιλοσοφίας. Εν τούτοις, η αρχαία ελληνική σκέψη δεν εμφανίστηκε παρά τη στιγμή που η ουσία άρχιζε ήδη να φθίνει. Εάν, πράγματι, οι Έλληνες αγνόησαν την αισθητική, αφού η μεταφυσική προηγήθηκε της αισθητικής, η Ελλάδα αγνόησε ομοίως κάθε πραγματική αντίθεση μεταξύ ιστορίας και φιλοσοφίας της ιστορίας· διέτρεξε όλα τα ιστορικά στάδια που αντιστοιχούν *a priori* στις σημαντικές μορφές έκφρασης· η ελληνική ιστορία τέχνης είναι μια μεταφυσικού και γενετικού χαρακτήρα αισθητική· η ανάπτυξη του ελληνικού πολιτισμού, μια φιλοσοφία της ιστορίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της εξέλιξης μπορέσαμε να δούμε την απομάκρυνση της ουσίας, από την απόλυτη προσήλωση στη ζωή του ομηρικού έπους στην πλατωνική υπέρβαση, απόλυτη υπέρβαση, αλλά ταυτοχρόνως εύληπτη και απτή· ενώ τα ευκρινώς διακριτά στάδια—στον τομέα αυτό, η Ελλάδα αγνοεί τις μεταβάσεις—, όπου το νόημα αυτής της εξέλιξης κατατίθεται σαν να επρόκειτο για αιώνια ιερογλυφική γραφή, αποδεικνύονται οι θεμελιώδεις μορφές έκφρασης, οι διαχρονικές υποδειγματικές μορφές που αντιστοιχούν στη διάρθρωση του κόσμου: έπος, τραγωδία, φιλοσοφία.

Ο κόσμος της εποποιίας απαντά στο ερώτημα: πώς η ζωή μπορεί να γίνει ουσιαστική; Αλλά η απάντηση δεν έχει επαρκώς ωριμάσει για να διατυπωθεί ως ερώτημα, παρά μόνο τη στιγμή που η ουσία γίνεται κάλεσμα ενός μακρινού ορίζοντα. Για ν' αποκτήσουμε συνείδηση ότι στη ζωή έτσι όπως είναι –κάθε δέον-είναι καταργεί τη ζωή– δεν εγκλείεται πλέον η ουσία, έπρεπε πρωτίστως η τραγωδία ν' απαντήσει στο ερώτημα: πώς η ουσία μπορεί να γίνει ζωντανή; Στο πεπρωμένο που προσδίδει μορφή και στον ήρωα που, δημιουργούμενος, ανακαλύπτει τον εαυτό του, η καθαρή ουσία πραγματώνεται, ενώ η απλή και καθαρή ζωή εκμηδενίζεται μπροστά στη μοναδική αληθινή πραγματικότητα της ουσίας. Έτσι, αγγίζουμε, πέρα από τη ζωή, την πλούσια και ανεξάντλητη πληρότητά της, ένα επίπεδο του είναι προς το οποίο η καθημερινότητα δεν μπορεί καν να εκληφθεί ως αντίθεση.

Η ουσία αναδύεται, μολονότι δεν προκύπτει από κάποιο πρόβλημα ή ανάγκη. Η γέννηση της Παλλάδας Αθηνάς συνιστά το πρωτότυπο που ταυτίζεται με την εμφάνιση των ελληνικών μορφών έκφρασης. Όπως η πραγματικότητα της ουσίας προδίδει την απώλεια της απόλυτης ενύπαρξής της, παρεμβαίνοντας στη ζωή και διαμορφώνοντας την, έτσι και στη φιλοσοφία, για πρώτη φορά, το περίπλοκο και αβέβαιο υπόβαθρο της τραγωδίας εκδηλώνεται και προβληματίζει. Όταν η ουσία, η οποία έχει απομακρυνθεί τελείως από τη ζωή, γίνεται η μοναδική υπερβατική πραγματικότητα, όταν στην πράξη που υπαγορεύει τη φιλοσοφική σκέψη, ακόμη και το τραγικό πεπρωμένο αποκαλύπτεται ως «εμπειρικός ρυθμιστής», ατόφιο και απογυμνωμένο νοήματος, ενώ το πάθος του ήρωα εκλαμβάνεται ως συμπεριφορά θνητού και η πραγματάωσή του ως περιορισμός του τυχαίου υπο-

κειμένου, η τραγική απάντηση στο ερώτημα του είναι δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως προφανής, αλλά ως θαύμα, ως ουράνιο τόξο που προβάλλει αδιάφυστα πάνω από τις αβύσσους. Ο τραγικός ήρωας αντικαθιστά το ζωντανό άνθρωπο του Ομήρου, κληρονομώντας απ' αυτόν την αδύναμη φλόγα του και περιβάλλοντάς τον με μια νέα λάμψη, τον ερμηνεύει και τον μεταμορφώνει.

Όσο για το νέο άνθρωπο του Πλάτωνα, το σοφό, με την ανήσυχη γνώση και τη δημιουργική αντίληψη των ουσιών, δεν αρκείται ν' αποκαλύψει τον ήρωα, αλλά φέρνει στο φως τον άδηλο κίνδυνο που αυτός ο ήρωας υπερπήδησε και ακριβώς αυτή η υπέρβαση τον μεταμορφώνει. Ο σοφός εν τούτοις είναι ο τελευταίος τύπος ανθρώπου, ο κόσμος του σοφού το τελευταίο πρότυπο ζωής που αποδίδονται στο ελληνικό πνεύμα. Η διαλεύκανση των προβλημάτων απ' όπου πηγάζει και οικοδομείται η πλατωνική θεώρηση, δεν υφίσταται πλέον. Ο κόσμος γίνεται ελληνικός στο πέρασμα του χρόνου, αλλά το ελληνικό πνεύμα γίνεται, κατ' αυτή την έννοια, όλο και λιγότερο ελληνικό· έθεσε διαχρονικά ζητήματα, υπέβαλε προτάσεις επίλυσης, όμως ό,τι αμιγώς ελληνικό υπήρχε στο «νοητό τόπο»* σίγησε για πάντα. Το ακόλουθο σύνθημα αποκαλύπτει το νέο επερχόμενο πνεύμα, φορέα ενός νέου πεπρωμένου: «μια τρέλα για τους Έλληνες».

Πράγματι, μια τρέλα για τους Έλληνες! Ο έναστρος ουρανός του Καντ δεν λάμπει πια παρά μόνο στη σκοτεινή νύχτα της καθαράς γνώσης· δεν φωτίζει πια το μονοπάτι κανενός μοναχικού ταξιδιώτη και στο νέο κόσμο το να είσαι άνθρωπος σημαίνει να είσαι μόνος. Το εσωτερικό φως δεν παρέχει παρά στο επόμενο στάδιο την προφανή γνώση ή την επίπλαστη ασφάλεια. Εκ των

* Ελληνικά στο κείμενο. (Σ.τ.Μ.)

έσω, κανένα φως δεν ακτινοβολεί πια στον κόσμο των συμβάντων και στον εσώτερο λαβύρινθό του που δεν έχει καμιά συγγένεια με την ψυχή. Προκειμένου να μάθουμε εάν η εναρμόνιση της πράξης με την ουσία του υποκειμένου –το μόνο εναπομείναν ισχύον χαρακτηριστικό σημείο– αγγίζει πραγματικά την ουσία, ποιος μπορεί ν' αποφασίσει εφεξής ότι το υποκείμενο δεν εκλαμβάνει εαυτό ως φαινόμενο, αντικείμενο, ότι το είναι του, το πιο απόκρυφο δεν παρουσιάζεται σ' αυτό το ίδιο παρά με τη μορφή αδιάλειπτης απαίτησης, εγγεγραμμένης στο φαντασιακό ουρανό του δέοντος-είναι; Απαίτησης που πρέπει ν' αναδυθεί από μια απύθμενη άβυσσο στους κόλπους του ίδιου του υποκειμένου, αφού το υποκείμενο είναι από μόνο του ουσία, που ανυψώνεται πάνω από τα απροσπέλαστα βάθη, των οποίων ποτέ κανείς δεν θα μπορούσε ν' αγνοήσει ή να ερμηνεύσει τα θεμέλια; Η ιδεώδης πραγματικότητα του κόσμου που μας τέρπει, η τέχνη, χάρη σ' αυτή της την ιδιότητα αυτονομείται· δεν αποτελεί πλέον αντίγραφο, δεδομένου ότι κάθε πρότυπο έχει εξαφανιστεί· πρόκειται για κατασκευασμένη ολότητα, γιατί η φυσική ενότητα των μεταφυσικών σφαιρών έχει διαρραγεί μια για πάντα.

Δεν επιδιώκουμε ούτε υπάρχει η δυνατότητα ν' αναπτύξουμε εδώ μία φιλοσοφία της ιστορίας σχετική με αυτή τη δομική μεταμόρφωση των υπερβατικών χώρων· δεν οφείλουμε να προσδιορίσουμε εάν είναι η δική μας πρόοδος ή η δική μας παρακμή που προκάλεσε αυτές τις αλλαγές ή εάν οι θεοί της Ελλάδας αποδυναμώθηκαν από άλλες δυνάμεις. Ακόμη και ανατρέχοντας σε μεταφορικά σχήματα, δεν οφείλουμε να περιγράψουμε ολόκληρη τη διαδρομή που οδηγεί στη σύγχρονη πραγματικότητα –αυτή τη γοητεία, παρούσα ακόμη στη νεκρή ελληνικότητα, η

διαβολική έκλαμψη της οποίας δεν έπαψε ποτέ να συμβάλλει στην απόκρυψη των αμετάθετων ρηγμάτων του κόσμου, στη σύλληψη νέων εννοτήτων, αντιφατικών προς τη νέα ουσία του κόσμου και, εκ των πραγμάτων, καταδικασμένων σε αποτυχία.

Έτσι, από την Εκκλησία προέρχεται μία νέα πόλις· από τον παράδοξο δεσμό ανάμεσα στην αθεράπευτα αμαρτωλή ψυχή και στην παράλογη βεβαιότητα της λύτρωσης, μια σχεδόν πλατωνική αντανάκλαση της ουράνιας πραγματικότητας διαχέεται στη γήινη πραγματικότητα· από την ανοικτή άβυσσο αναδομείται η κλίμακα της ουράνιας και κοσμικής ιεραρχίας. Στον Τζιότο και τον Δάντη, στον Βόλφραμ Ντ' Έσενμπαχ και τον Πισάνο, στον Θωμά και τον Άγιο Φραγκίσκο, ο κόσμος ανακτά συγκεκριμένα όρια, ξαναγίνεται μια εύληπτη ολότητα. Η ανοικτή τάφρος ξεφεύγει από τους κινδύνους του πραγματικού της βάθους, αλλά χωρίς να χάνει τίποτε από τη δύναμή της και τις ζοφερές ανακλάσεις της, τα σκότη μεταμορφώνονται σε καθαρή επιφάνεια και αναμειγνύονται έτσι αβίαστα σε μια κλειστή ενότητα χρωμάτων. Το κάλεσμα σωτηρίας ηχεί παράφωνα μέσα στο τέλειο ρυθμικό σύστημα του κόσμου και επιτρέπει την εδραίωση μιας νέας ισορροπίας όχι λιγότερο πολύχρωμης και όχι λιγότερο τέλειας από την ελληνική ισορροπία· το νέο πλέγμα των ανομοιογενών και ατελών εντάσεων. Ο ακατανόητος χαρακτήρας, εσαεί απρόσιτος, του μετανοημένου κόσμου προσεγγίζεται έως την ορατή απομάκρυνση. Η Τελική Κρίση γίνεται κυρίαρχη πραγματικότητα, μη αποτελούσα παρά στοιχείο της αρμονίας των σφαιρών που προσλαμβάνονται ως ήδη πραγματωμένες. Λησμονεί την πραγματική της φύση, η οποία επιτάσσει να πλήττεται ο κόσμος, όπως πληγώθηκε ο Φιλοκτήτης, τον οποίο μόνο ο Παράκλητος μπορούσε να θεραπεύσει. Προ-

βάλλει μια νέα Ελλάδα, μια παράδοξη Ελλάδα: η αισθητική είναι και πάλι μεταφυσική.

Για πρώτη και τελευταία φορά, από τη στιγμή που καταλύεται η δεδομένη ενότητα, δεν ευδοκιμεί καμιά αυθόρμητη ολότητα του είναι: τα ποτάμια που κομμάτιασαν την αρχαία ελληνική ενότητα ασφαλώς στέρεψαν, αλλά οι κοίτες τους, απελπιστικά αποξηραμένες, προκάλεσαν ανεπανόρθωτες ρωγμές στο έδαφος του κόσμου. Στο εξής, η αναγέννηση του ελληνισμού σημαίνει ότι η αισθητική υποκαθίσταται περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά από την καθαρή μεταφυσική: κατακτάμε βίαια και εκμηδενίζουμε την ουσία όλων όσων βρίσκονται έξω από το βασίλειο της τέχνης: επιδιώκουμε να λησμονήσουμε ότι η τέχνη δεν είναι παρά ένας τομέας ανάμεσα σε πολλούς άλλους, ο οποίος δεν μπορεί να υπάρξει ούτε ν' αποκτήσει αυτοσυνείδηση παρά υπό τη βασική προϋπόθεση ότι ο κόσμος κατακρημνίζεται και παύει να είναι αυτόρρηξ. Όμως αναπόφευκτα αυτός ο τρόπος κάνει να εξαιρείται χωρίς μέτρο η ουσιαστικότητα της τέχνης, σταθεροποιεί τις μορφές, τις επιβαρύνει, έτσι ώστε να πρέπει να παράγουν μόνες τους αυτό που δεν αποτελούσε μέχρι εκείνη τη στιγμή παρά ένα απλό προσλαμβανόμενο δεδομένο: κατά συνέπεια λειτουργούν ως περιορισμοί, πριν αρχίσει να εκδηλώνεται η δική τους προδιαγεγραμμένη αποτελεσματικότητα, πριν αρχίσουν να δημιουργούν με δικά τους μέσα τις δικές τους ιδιαίτερες συνθήκες: το αντικείμενο και τον περιβάλλοντα κόσμο.

Για τις συγκεκριμένες μορφές δεν υπάρχει πλέον ολότητα: η ολότητα την οποία θα έπρεπε απλώς ν' αποδεχθούν, καταργείται. Ως εκ τούτου, οφείλουν είτε να συρρικνώσουν και να εξαφανίσουν αυτό στο οποίο καλούνται να προσδώσουν μορφή, προκειμένου να το εκφράσουν είτε να φωτίσουν με κριτικό τρό-

πο την αδυναμία να πραγματώσουν το αντικείμενό τους – δεδομένης της αναγκαιότητάς του – καθώς και ν' ανακαλύψουν την εσωτερική μηδαμινότητα του μόνου υλοποιήσιμου αντικειμένου, εισάγοντας έτσι στον κόσμο των μορφών τη δομική ασυμβαρησία του κόσμου.

Σκίτσο του Béla Baláz «Ο Λούκιος γράφοντας ένα άρθρο για τον Endre Andy» (Ούγγρος δημοσιογράφος και ποιητής).